

OSMANLI DEVLETİ MERKEZ BÜROKRASİSİNDE BİZANS BAKİYESİ BİR KURUM OLARAK LOGOFETLİK

HADİ BELGE*

Öz

İstanbul'un fethi ile Bizans İmparatorluğu'nun siyasi hayatı son bulmuştur. Ancak aynı fetih Bizans devlet idaresine dair tüm kurum ve uygulamalar için tamamen bir son değildir. Zira İstanbul'daki Türk hâkimiyeti, Osmanlı himayesi altındaki İstanbul Fener Rum Patrikhanesi için yepyeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu aynı zamanda gayrimüslimlerin ruhani örgüt yapılarına dair bazı kadim kurum ve uygulamaların devam etmesi anlamına gelmektedir. İnceleme konumuz olan logofetlik kurumu da bu kapsamdadır. Bu çalışmada Bizans devlet idaresinde çok önemli bir yeri olan logofetlik kurumunun Osmanlı Devleti idaresine intikali süreci ele alınacak, logofetliğin Osmanlı bürokrasisinin hangi alanlarında hayat imkânı bulduğu ve Osmanlı idare tarihine ne tür bir etki yaptığı araştırılacaktır. Bununla birlikte, Bizans tarihine ait kaynaklar ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelerden hareketle, logofetlik kurumunun gerek Bizans ve gerekse Osmanlı Devleti'ndeki uygulama sahaları mukayeseli olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Bizans, idare tarihi, logofet, bürokrasi

THE LOGOTHETE AS AN INSTITUTION WITH A BYZANTINE HERITAGE IN THE CENTRAL BUREAUCRACY OF THE OTTOMAN STATE

Abstract

With the conquest of Istanbul, the political life of the Byzantine Empire ended. However, the same conquest is not an end to all institutions and practices of the Byzantine state administration. Because the Turkish domination in Istanbul was the beginning of a new era for the Istanbul Fener Greek Patriarchate under Ottoman patronage. This also means the continuation of some ancient institutions and practices of the non-Muslim organizational structures. Logofetlik, which is the subject of our review, is within this scope. In this study, the transition process of the logothete institution, which has a very important place in Byzantine state administration, to the Ottoman State administration will be considered. In addition, it will be investigated in which areas of the Ottoman bureaucracy the application of the logothete institution and what kind of influence it has had on the history of Ottoman administration. At the same time, by using the resources of the Byzantine history and the documents in the Ottoman Archives of the Prime Ministry, the application areas of the logothete institution in both Byzantine and Ottoman States will be examined in a comparative manner.

Keywords: Ottoman State, Byzantium, history of administration, logothete, bureaucracy

GİRİŞ

Rumca “nutuk irad eden” manasına gelen *logofet* kelimesi, esasen Bizans bürokrasi literatürüne ait bir terimdir. Terim orta ve geç Bizans İmparatorluğu dönemlerinde modern bakanlık makamına eşdeğer üst düzey idari bir unvanı ve bu

* Dr., Amasya Bilim ve Sanat Merkezi, hadibelge@gmail.com.

unvan ile görev yapan memurun görevini ifade etmektedir (Şemsettin Samî, 1996:1342).

Bizans İmparatorluğu idare tarihi incelendiğinde *logofet (logothete)* adı verilen memurun görev kapsamı içerisindeki vazifelerinin zaman içinde değişkenlik gösterdiği veya bu görevlerden bazılarının diğerlerine göre öne çıktığı görülür. Nitekim kökeni VI. asra kadar götürülen kavramın tarihindeki ilk köklü değişim, Roma'nın en önemli idari birimlerinden *Praetorian prefect*'in önemini kaybetmesiyle VII. asırda gerçekleşti. Bu büyük idari birimi oluşturan departmanlar olan *Dromos*, *Genikon*, *Stratitikon* ve *Agelai* görevlerinin her biri bir logofet başkanlığında yürütülen bağımsız ofisler haline geldi (Kazhdan vd., 1991: 1247).

Bunlardan *Logothetes tou dromou* üstlendiği diplomatik misyon ve güvenlik hizmetleri ile müstakil bir ofis olarak oldukça önemli bir konum elde etmiştir. VII. yüzyılda bu ofis, İstanbul'a geldikleri andan itibaren elçilik heyetlerinin ağırlanmasından, güvenlik ve asayişlerine, yine bu heyetlerin şehir gezilerindeki rehberlik hizmetleri ile imparator huzuruna kabullerine kadar çok geniş çerçevede birtakım sorumluluklar üstlenmişti (Avcı, 2003: 45). Komşu ülkelerle ilgili bilgi toplamak, bu ofisin mesuliyetinde olan bir başka görevdi. Bunun için elçiler, tacirler, seyyahlar ve esirler de dâhil olmak üzere çok değişik türden bilgi kaynakları kullanılmaktaydı (Miller, 1966: 450, 451).

İstihbaratın önemli oluşu, elçi seçiminde yabancı dil bilme zorunluluğunu ve kalabalık bir çevirmen ordusunun hazır tutulmasını gerektiriyordu. Elde edilen istihbaratın en kısa sürede merkeze ulaştırılması ihtiyacı da *drome* adı verilen postanelerin oluşturulmasını zorunlu kılmıştı. *Dromelerde* toplanan bilgi, bu birimin en üst düzeydeki temsilcisi olan *logofet* tarafından değerlendirilir ve ilgili hükümet makamlarına aktarılırdı (Kınlı, 2006: 76).

Öte yandan daha değişik türden hizmetler yürüten ofisler ve o ofislerden sorumlu olan logofetler bulunmaktaydı. Askerlerin hane halkı üzerindeki vergi hakları ve vergi muafiyetleri işlemlerinden sorumlu olan *logothetes tou stratitikonou*; başkent güvenliği ile ilgilenen ve yargısal konularla yetki ve sorumlulukları bulunan *logothetai tou praitoriou*; imparatorluğun ve özel olarak başkent su kaynaklarının idaresi ile alâkadar olan *logothetes ton hydaton*; imparatorluk ordusu ve posta teşkilatı için, Küçük Asya'da at ve katır yetiştirilmesi görevinin yönetiminden sorumlu saray ofis görevlisi *logothetes ton agelon* ve nihayet patrikhane ile imparatorluk sarayı arasındaki bürokrasiyi düzenleyen *patriarchal logothetai* yani *patrikhane logofeti* bunlardan bazılarıdır. (Kazhdan vd., 1991: 1247-1748).

Zaman içinde değişen şartların da etkisiyle birbirinden bağımsız çalışan bu ofislerin koordinasyonunu sağlayan yetkili bir makama ihtiyaç duyulmuştu. Bu maksatla Bizans İmparatoru I. Alexios (1081-1118), kendi döneminde *logothetes ton sekreton* adı ile sivil yönetimi tek bir memurun koordinesi ve kontrolü altında birleştirmeye çalışmıştı. Süreç içerisinde bu görevi ifa eden kişiye *büyük logofet* anlamında *mezas logothetes* denilmiştir. Büyük logofet, *logothesion* olarak isimlendirilen makam ofisinden bu görevi ifa etmekte ve görevi esnasında

*kabaddion*¹ adı verilen bir kaftan giymekteydi. Bu bir nevi bakanlık diyebileceğimiz üst düzey ofislerin tek bir memurun idari sorumluluğuna verilmesi demektir ki bazı araştırmacılar tarafından tüm ofislere nezaret eden *büyük logofet* için, yerinde bir tespit olarak “başbakan” benzetmesi yapılmıştır (Erdoğan, 2009: 115).

Bizans İmparatorluğu'nun gerileme çağında logofet ofislerinden birçoğu eski önemini muhafaza edemezken patrikhane logofetliği (*patriarchal logothetai*) dönemin siyasi şartlarının da etkisi ile diğerlerine göre daha öne çıkmıştır. Zira çöküş döneminde sadece kilise eski gücünü korumuş, İstanbul Fener Rum Patrikhanesi, Ortodoks dünyanın merkezi kalmaya devam etmişti. Ayrıca giderek yaklaşan Türk tehdidi, Bizans imparatorlarının Batı'nın desteğini sağlamak amacıyla Latin ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi fikrine sarılmalarına neden olmuştu. Kısacası patrikhanenin desteğine ihtiyaç vardı. Be nedenle Bizans sarayı, patrikhane ile olan ilişkisini daha güçlü bir zeminde yürütme gereğini hissetmişti (Delilbaşı, 2002: 124).

Yaşanan gelişmeler Osmanlı hâkimiyeti döneminde de patrikhanenin ne denli önemli bir siyasi unsur olduğuna dair Osmanlı hükümdarlarında bir kanaat oluşturmuş olmalıdır. Bu yüzden olacak ki patrikhanenin bu hususi konumu Fatih'in politikaları içinde kendisine özel bir yer bulmuştur. Nitekim İstanbul'un fethi sonrasında patrikhanenin Osmanlı Devleti'nin başkenti sınırları içinde kalması ile bu kurumun statüsü sonlandırılmadığı gibi, aksine II. Mehmet'in ruhanileri himaye eden yaklaşımı ile Katoliklerin baskısı altındaki Ortodoksluk adeta yeniden hayat bulmuştur. (Atalay, 2002: 87).

1. Logofetlik Kurumunun Osmanlı Devleti Bürokrasisine İntikali

Osmanlı ülkesindeki Ortodoksların ruhani yönden idaresi görevi İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'ne tevdi edilerek patrikhanenin konumu güçlendirilmiştir. Fener Rum Patrikhanesi bu görevi İstanbul'dan taşraya doğru uzanan ve kendine özgü bir hiyerarşiye sahip olan örgüt yapısı ile gerçekleştirmeye çalışmıştır. Patrikhanenin taşra örgütü üzerinde yapılacak tahliller bu makalenin konusu ile ilgili sınırları zorlamak olacaktır ancak patrikhanenin kendi iç örgütlenmesi konusunda elde etmiş olduğu serbestlik, Bizans devlet idaresinin köklü bir kurumu olan logofetliğin Osmanlı bürokrasisine intikalini izah etmemiz bakımından gereklidir.

Osmanlı fetihlerinden sonra gayrimüslimlere oldukça müsamahakâr davranıldığı,² fethedilen topraklarda yaşayan ahalinin yaşayışlarına müdahale edilmeyerek, zorlayıcı bir neden olmadığı müddetçe önceki statünün devam ettirildiği bilinen bir gerçektir (Ortaylı, 2002: 218). Bu müsamahanın bir sonucu olarak gerek 1453 yılında nihayet bulan Bizans Devleti'nin, gerekse Osmanlı hâkimiyetine yeni katılan Balkan topluluklarının kadim devlet kurumları ve uygulamalarından bir kısmının devamında bir sakınca görülmemiştir. İnceleme konumuz olan logofetlik kurumu yukarıdaki önermede belirtilen iki durumu da örnekleyecek argümanlar içermektedir. Nitekim

¹ *Kabaddion* adı verilen kıyafet ile ilgili görsel için bkz. Ek: 2

² Söz gelimi Rumlar, yalnız mezheplerinde değil, adetlerinde, mahalli idarelerinde de serbest kalmışlardı. Bu müsamahadan en ziyade yararlananlar hiç şüphe yok ki ruhbanlardı. Ne kiliseye ne manastıra karışmayan Fatih, ruhani işlere ayrıca imtiyazlar vermiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 1994: 201).

İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'nin korunan örgüt yapısı ile birlikte burada asırlarca varlığını sürdüren kadim müesseseler kaybolma tehlikesinden azade biçimde hizmet vermeye devam edebilmişlerdir. Dahası logofet kurumunda olduğu gibi bazı kurumlar sadece patrikhaneye mahsus bir müessese olmaktan çıkıp Osmanlı bürokrasisi içinde kendine yer edinerek adeta tarihi kimliğini ihya edecek birtakım eğilimler göstermiştir.

“Logofet” kavramı, *Kamus-i Türki*'de “Rum Patrikhanesi'nde görev yapan, hükümet ve patrikler arasında vasıta olan sivil bir memur” olarak tanımlanmıştır (Şemsettin Samî, 1996:1342). Söz konusu memuriyet patrikhane ile hükümet arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde görev alan memur için *logofet*, *Rum logofeti* ya da *Rum Patrikhanesi logofeti* olarak adlandırılırken, Eflak ve Boğdan idarelerinin İstanbul'daki hükümet merkezi ile olan yazışmalarının yürütülmesi içinde *Kapı kâhyası logofet* ya da *Kapı kethüdası logofet* olarak karşımıza çıkmaktadır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]. İradeler-Mesail-i Mühimme [İ.MSM]. *Dosya No: 33, Gömlek No: 940*).³ Ayrıca XIX. asrın ikinci yarısından itibaren Ermeni Patrikliğinde de patrikhane logofetliği görevi ihdas edilmiştir (BOA.İ.MSM.33/940). Ortodoks patrikliklerinin tamamında dahi bu kurumun varlığı söz konusudur (Düşünmez, 2006: 9).

Bu durumda, “Bizans Devleti idaresinde askeri, idari, ekonomik ve diplomatik hizmetleri yürüten ofislerin idaresini üstlenen memur” şeklindeki görev tanımından farklı olarak, Osmanlı bürokrasisindeki logofetliğin *patrikhane logofetliği* ve *Eflak-Boğdan logofetliği* şeklinde iki minval üzere ilerlediğini söylemek mümkündür: Bu anlamda tarihi misyonu dikkate alındığında logofetliğin Osmanlı bürokrasisinde biraz daha dar bir çerçevede kendisine bir yer edindiğini söyleyebiliriz.

İncelememizin bu aşamasında, Osmanlı Devleti idare tarihinde ve bürokrasinde logofetliğin icra ettiği rol konusu üzerinde derinleşirken yukarıda belirtilen başlıklar doğrultusunda konuyu detaylandırmak yerinde olacaktır.

1.1. Patrikhane Logofetliği

Millet sistemine göre Osmanlı tebaası içindeki gayrimüslim unsurlar, merkezi hükümet ile olan işlerini ya patrikhane veya hahamhane ya da kendilerine özel olarak seçtikleri kapı kethüdarları vasıtasıyla görmüşlerdir (Düşünmez, 2006: 9) Patrikhane logofetliği ise bu hizmeti gerçekleştiren en eski kurumlardan biridir.

Patrikhane logofetliği ile alakalı Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki en eski tarihli belgeler XIX. yüzyıla aittir. Ancak bu durumdan, söz konusu kurumun klasik dönem Osmanlı Devleti Teşkilatı'nda yer almadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Zira aynı arşivdeki belgelerden anladığımız kadarı ile Rum Patrikhanesi logofetliği 1841 yılına kadar hizmetini sürdürmüş, ancak bu tarihte patrikhane yönetiminin geçirdiği bir soruşturma çerçevesinde lağvedilmesi düşünülmüştür (BOA.İ.HR.16/769).⁴ Bu

³ Kavramın, “*Rum Patrikhanesi logofetliği*” şeklindeki kullanımı için bkz. (BOA.Y.PRK.A. 9/25). “*Kapı kâhyası logofeti*” şeklinde kullanımı incelememizin ilerleyen bölümünde ayrı bir başlık ile ve detaylı olarak ele alınacaktır.

⁴ Osmanlı bürokratlarının logofetliğin kaldırılması ile ilgili olarak yürüttükleri müzakerelerde kullanılan “*memuriyet-i mezkure kadim şey olması cihetiyle*” şeklindeki ifadelerden de anlaşılacağı üzere

dönemdeki patrikhane yönetiminden gayrimüslim ahali şikâyetçiydi. *Patrik IV. Anthimos* (1840-1841) ile birlikte patrikhanenin mali işlerinden sorumlu olan logofetin yolsuzluk yaptıkları, bunun yanında Fenerli beylerin de patrikhane işlerine gereğinden fazla müdahale ettikleri dillendiriliyordu (Atalay, 2002: 89). Öteden beri bürokrasinin değişik kademelerinde istihdam edilen Fenerli Rumların 1821'deki Yunan İsyanı ile beraber devlet nezdinde bir nevi sabıkalı duruma düşmesi, bu yapıya olan güvenin sarsılmasında etkili olmuştu (Akyıldız, 2015: 52, 213-214). Bu nedenle "*Rum Patriği'nin tebdili sırasında logofetin dahi azli icra olunarak*" sözü edilen memuriyet için uygun birinin atanması gündemdeydi. Ancak bu sırada Osmanlı Devleti merkezi hükümetine Rum Patrikhanesi'nden, patrikhane idaresi için logofetlik adı ile bir memuriyete lüzum olmadığına, dolayısıyla bu memuriyetin kaldırılabilmesine dair bir mahzar ulaştı (BOA.İ.HR. 11/521).

Patrikhanenin bu yoldaki talebi Babıali'de bir şaşkınlığa neden olmuştu. Patrikhane idaresinin durumu Osmanlı bürokratlarının arzuladıkları seviyede değildi. İç ve dış sorunların giderek Devlet-i Aliyye üzerinde etkisini daha çok hissettirdiği XIX. asırda patrikhaneden beklentiler büyüktü. Öteden beri Ortodoks tebaanın (ruhani) idaresi, tebaanın devlete olan sadakat duygularının kuvvetlendirilmesi beklentisiyle birlikte Fener Rum Patrikhanesi'ne tevdi edilmişti. Bu amaçla patrikhane, ruhani örgüt yapısının tüm aşamalarında kadim kanunlarına göre serbestçe örgütlenme imtiyazına sahip olmuştur. Bu politika, devlet idaresinde Babıali'nin etkili olduğu Tanzimat çağında da değişmemiştir (Atalay, 2002: 88).

Patrikhanenin logofetlik memuriyeti hakkındaki isteği, kurulan özel bir mecliste Osmanlı bürokratları tarafından değerlendirildi. Dönemin azledilen patriğinin yanında logofetin de devlet erkânı nazarındaki intibası hiç de olumlu değildi.⁵ Neticede halihazırdaki "*...logofetin, logofetliğinden ihracıyla patrikhane umuruna karışmamak üzere hanesinde ikameti...*" uygun görülmüştür (BOA.İ.HR.16/769). Böylece 1841 yılında logofetlik memuriyetinin patrikhane bürokrasisindeki hizmetine bir fasıla verilmiştir.

Patrikhane idaresinin logofetlik makamından rahatsız olması son derece manidardır. Söz konusu rahatsızlık, patrikhane yönetiminden mesul kişilerin, patrikhane işlerinin ruhani olmayan bir memur tarafından bir nevi denetim altında tutulmasından duyulan endişenin bir ifadesi olmalıdır. Bu durum ise merkezi idarenin, sivil bir memur (logofet) marifetiyle ruhani örgütün idaresi üzerindeki vesayeti anlamına gelmektedir ki Bizans tarihinde benzer şekilde dini örgütler üzerinde bu vesayeti tatbik etmek isteyen Bizans imparatorları yok değildi. Nitekim kendisini Roma imparatorlarının varisi olarak gören ve bu imparatorluğu ihya etmeyi bir vazife telakki eden *Justinian* (527-565) kilisenin, hükümetin elinde büyük bir

logofetliğin gerek Bizans gerekse Osmanlı Devleti döneminden beri uygulanagelen çok eski bir memuriyet olduğu ifade edilmektedir (BOA.İ.HR. 11/521).

⁵ Patriğin ve logofetin durumlarının görüşüldüğü hususi mecliste her ikisi için şu görüşlere yer verilmiştir: "*patrik-i mersumun öteden beru mizac-ı mişvarı (tarz-tavır) iktizasına nazaran kendüsü bir eyüce adem olmayarak hatta geçende dahi bazı güne yolsuz hareketi mesmu-ı âli buyrulmuş ve mersum logofetin dahi suret-i hakkade (kin besleyen) sired-i hareketi teveccühle idüğü tecarüb-i sabıka-i delaletiyle umur-ı vahimedden bulunmuş olmasıyla...*" bkz. (BOA.İ.HR.16/769).

silah teşkil edebileceğini takdir ederek, kiliseyi değişik türlü vasıtalarla kontrolü altına almaya çalışmakta tereddüt etmemiştir (Vasiliev, 1943: 188).

Logofetin atanma şeklinin de “idari vesayet” ile ilgili yapılacak analizler için önemli olduğu kanaatindeyiz. Zira Osmanlı hükümet makamları tarafından seçilen ve ataması padişah tarafından onaylanan logofetin, patrikhane–saray otorite çekişmesinde biraz daha saray ya da Babıali tarafına yakın olacağı muhakkaktır. Bu suretle atanan logofet, patrikhanenin bürokrasiye mahsus işlerini sarayda ya da Babıali’de takip ederken, Osmanlı bürokrasisine dair hassasiyetleri gözetmesi son derece tabii bir durumdur. Diğer taraftan ataması patrik tarafından teklif edilerek padişahın onayına sunulan logofetin ise doğal olarak Osmanlı bürokrasisi içinde ruhani örgütün ve patrikhanenin menfaatlerini takip etmesi beklenmelidir. Hemen şunu belirtelim ki özellikle XIX. asra kadar patrikhane logofetlerinin atama şekillerine dair bir açıklık yoktur. Ancak Ermeni Patrikhanesi logofetliği kurumu ihdas edilirken Ermeni logofeti adayı olarak gösterilen *Masid Agob*’un, Ermeni milletinin cemaat temsilcileri tarafından seçildiğini ve *İstanbul Piskoposu Madyos*’un⁶ atama yazısı ile aday gösterildiğini ifade etmeliyiz (BOA.A.DVN.MHM.4/48). Bununla birlikte ister Rum isterse Ermeni patrikhanesi logofetliği için olsun, bu göreve teklif edilen kişilerin atama onayları mutlak surette padişah tarafından yapılmakta ve bu görevi ifa edebilmeleri için kendilerine bir berat verilmekteydi (BOA.İ.MSM.33/940).

Şu halde Rum Patrikhanesi’nin klasik örgütlenme biçiminde ruhani olmayan tek memur logofetti. Yani logofet patrikhanede teşkil edilen on üyeli ruhani meclisin tek sivil üyesiydi. Logofetin merkezi hükümetin patrikhaneyi kontrol etme amacına hizmet eden bir vesayet aracı olup olmadığı konusu belirsizliğini korumaktadır. Zira 1841’de logofetliğin kaldırılmasını isteyen patrikhane yönetiminin bu tavrı dışında bu fikri destekleyen bir içeriğe sahip bir arşiv belgesine henüz rastlanmamıştır. Ancak Islahat Fermanı’nın cemaat örgütlenmelerinde birtakım değişiklikler öngören bazı düzenlemelerinin patrikhane temsilcilerinde bir rahatsızlığa neden olduğu aşikârdır. Nitekim patrikhanelerde sadece ruhbanlardan oluşan ruhani meclisin yanı sıra üyeleri ruhbanlardan ve halk arasından seçilerek belirlenen karma meclisler teşkil edilecek olması, logofet dışında daha başka sivillerin de gayrimüslim cemaatlerin meseleleri üzerinde söz hakkına sahip olmasının yolunu açmıştı. Dahası ruhbanlar bu meclise dâhil olacak siviller arasında padişaha sadık kişilerin olmasından ve bu şekilde hükümetin cemaatlerin örgüt yapısı üzerinde nüfuz kazanacak olmasından endişe etmişlerdir (Berkes, 2012: 217).

Osmanlı Devleti ricalinin Ortodoks tebaanın ruhani örgütlenmesini temsil eden patrikhaneden ve idarecilerinden başlıca beklentisi sadakat ile hizmet etmek ve aynı şekilde Hristiyan tebaanın da sadakat duygularını geliştirmektir.⁷ İhtilalci akımların bilhassa Balkan coğrafyasında etkisini iyiden iyiye hissettirdiği bir asırda, bu aidiyet

⁶ Bahsedilen kişi zamanın Ermeni Patriği *Madteos II. Çuhacıyan* olmalıdır.

⁷ Sadakat vasfı aynı zamanda logofet seçiminde ve atanmasında da aranan başlıca nitelikti. Nitekim Ermeni Patrikliği logofetliğine seçilen *Agop Efendi* “...logofetlik-i mezkura hüs-n-i idare ve rüyetine muktedir ve sadakat-i malumat deveranıyla maruf ve müştahir bulunduğu vecihle millet logofetliğine intihab olunmuştu” (BOA.A.DVN.MHM.4/48, 14 Temmuz 1847).

duygusunun pekiştirilmesi en fazla ihtiyaç duyulan şeydi. Patrikhanenin bu amaçlara hizmet eden bir kurum olarak çalışması çok önemsenmekteydi ve bunun için patrikhanenin işleyişinin ıslah edilmesi de düşünülmüştü. Bu amaçla 1846 yılında bir layiha hazırlandı. Dönemin sözü sayılan bürokratı *İstefanaki Bey* tarafından hazırlanan layihanın içeriğinde; patrikhane idaresinin bir düzene konulması için alınması gereken tedbirler ile Rum patriğinin değişmesi ve logofetliğin ihyası tartışılmıştır (BOA.İ.MSM. 32/916).

Layihadan hemen sonra 1847 yılında Rum Patrikliği logofetliğinin ihyası gündeme geldi. Bu düzenleme ile birkaç yıllık aradan sonra logofetlik hizmeti patrikhane idaresindeki kadim konumuna geri dönmüş olacaktı. Padişah hatt-ı hümayununda, Rum milletinin ayin ve mezhebine dair işlerin güzel bir şekilde idare edilmesinin kendisinin de isteği olduğunu ifade etmişti. İhya edilen makama atanan kişi ise daha evvel de bu hizmeti yürütmüş olan "*Nikolaki Aristarhi Efendi*"ydi. Bu görev Aristarhi Efendi'ye, "*kıdvetü'l- umerai'l- milleti'l- Mesihyye*" yani "Hristiyan tebaanın amiri" payesi ile verildi (BOA.İ.MSM.33/940).

Rum asıllı Aristarhi Efendi, bürokrat bir aileden geliyordu. Büyükbabası bir tercümandı. Babası *Stavro (İstavraki) Aristarhi* ise Eflak Sarayında görevliydi. 1799 yılında doğan *Nikolas Aristarhi* daha 18 yaşında iken (1817) Eflak voyvodası *Alexandros Soutso*'nun mühürdarı olarak atanmıştı. Babası Bolu'ya sürüldüğünde onunla birlikte Anadolu'ya gelen Nikolas henüz 23 yaşında bir gençti.⁸ Anadolu'da çok kısa bir süre kalmış, babasının vefatının ardından İstanbul'a annesinin yanına dönmüştü. Bürokrasi çevrelerinde hatırı sayılır bir aileden gelmesinin de etkisiyle 1824 yılında patrikhane logofetliğine atanan Nikolas, Osmanlı sarayında da özel bir konum elde etmişti. 1828'de kendi deyimi ile II. Mahmut'un sekreteri ve imparatorluk sarayının birinci çevirmeniydi. Nikolas Sadece Sultan II. Mahmut ile çalışmakla kalmamış, 1830'larda Abdülmecid ve Abdülaziz Efendilerin özel Fransızca öğretmenliğini de yapmıştır (Philliou, 2011: 139-140).

Nikolas Aristarhi Efendi muhtemelen hatırasını yaşatmak düşüncesi ile babasının ismini verdiği oğlu *İstavraki Aristarhi*'nin iyi bir eğitim almasını sağlamış ve onu kendisi gibi bir bürokrat olarak yetiştirmişti ki hâl tercümesinden anladığımız kadarıyla *İstavraki Aristarhi* de tıpkı babası gibi patrikhane logofetliği yapmış, Şura-i Devlet üyeliğinden Heyet-i Ayan azalığına kadar değişik görevlerde Devlet-i Aliye için mühim hizmetlerde bulunmuştur (BOA.Y.PRK.A. 9/25).

Rum Patrikliği logofetliğinin yeniden oluşturulması ile ilgili berat-ı hümayunun baş tarafında, Ermeni Patrikliği için de logofetlik kurumunun oluşturulması ile ilgili bir arzuhal bulunmaktaydı. Arzuhal sahibi olan *İstanbul Piskoposu Matyos Efendi*, Ermeni patriği olarak logofetlik görevine *Masid Agop*'un atanması arzusundaydı (BOA.İ.MSM.33/940). Atama bu istek doğrultusunda gerçekleşti. Masid Agop Efendi, dokuz kişiden oluşan patrikhanedeki meclisin onuncu ve doğal üyesi olarak burada alınan kararları, meclisin üyeleri ve patriğin de imzası olduğu halde,

⁸ Aristarhi Efendi'nin babasının vefatıyla İstanbul'a annesinin yanına döndüğü bilinmektedir. Annesi *Sophia Aristarhi*, patrikhane siyaseti için önemli ve dikkat çekici bir banker olan *Manol (Emmanuel) Ağa*'nın kızıydı (Philliou, 2011: 139-140).

Babıali'ye arz etmekle görevliydi. 14 Temmuz 1847 tarihli bu atamada logofet Agop Efendi “*kıdvet-i muhtarü'l-milleti'l-Mesihîyye*” yani bir anlamda “*Hristiyan tebaanın seçilmiş yöneticisi*” elkabı ile tanımlanmıştır. (BOA.A.DVN.MHM.4/48).

Logofet görevini icra eden memurlar sıradan kişiler ya da bürokratlar değildi. Bu kişiler patrikhane idaresinde görev alabilecek kadar ruhani idarenin örgüt yapısına vakıf, patrikhanenin hükümet ile olan bürokrasisini yürütecek kadar diplomatik bir çevreye ve mali işlerini düzenleyecek kadar da bir iktisat bilgisine sahip olmalıydılar. Rum Patrikhanesi logofetliği için Osmanlı kültür çevresi içinde kalan ve Batılı hayatı tanıyan özellikle Fenerli ailelere mensup kişiler bu konuda bir adım daha öndeydiler (Balcı, 2006: 65-66).

Rum Patrikhanesi logofetliği görevini yapmış *İstavrakî Aristarchi* gibi meşhur logofetlerin aldıkları eğitimler, yetişme tarzları ve hizmetleri incelendiğinde logofetlik makamının ne tür vasıflar gerektirdiğini anlamak mümkündür. *Babıali* bünyesindeki Sicil Dairesi tarafından hazırlanan bir sicil belgesine göre; 1867 yılında “*Otuz iki yaşında kayd-ı hayat ile*” Rum Patrikhanesi logofetliğine getirilen *Logofet Beyzade İstavrakî Aristarchi Logofet Bey*'in⁹ aldığı eğitim ile konuşup yazabilecek kadar kullandığı yabancı lisanslar şu şekilde ifade edilmiştir:

“*Altmış dokuz sene-i hicriyesine kadar hanesinde ve tarih-i mezkureden yetmiş dokuz senesine kadar tevarih-i muhtelifle ile Dersaadet ve Paris ve Viyana'da sarf ve nahiv ve mantık ve tarih-i umumi ve coğrafya ve asar-ı atika ve hesab-ı hendese ve cebir ve heyet-i ve saire-i ulum-ı edebîyye ve hükmiye ve hayvanat ve madeniyat ve ziraat fenlerini ve eski Roma ve Fransa ve usul-i mahkemeyi adîye ve cezaiye ve ticaret ve ceza ve idare-i mülk ve hukuk, düvel ve milel tedbir-i servet kanunlarını tahsil etmiş ve şehadetname almıştır. Elsine-i ecnebiyeden eski Yunanca ve Latince ve Fransızca ve İtalyanca ve Nemçece ve İngilizce tekellüm ve kitabet eder*” (BOA.Y.PRK.A. 9/25).

İstavrakî Aristarchi'nin almış olduğu muazzam eğitim ve çok yönlü özellikleri, haliyle onun bürokrasi kariyerine de yansımıştır. Tanzimat çağı bu tarz bir donanıma sahip bir bürokratin kariyer geleceği için en uygun dönemdir. Zira Ortaylı'nın da ifade ettiği gibi Tanzimat döneminin siyasal seçkinleri iyi yetiştirilmiş bürokratlardı. Bürokrasinin içinden yetişerek gelen becerikli kadrolar, Babıali öncülüğündeki modern bürokrasinin güçlü temsilcileri olmuşlardı (Ortaylı, 2009: 101). Bu anlamda Osmanlı bürokrasisinin çok değişik kademelerinde görev alan İstavrakî Aristarchi Tanzimat döneminde Osmanlı Devlet idaresinin kendisinden en fazla istifade ettiği Rum asıllı bürokratlardan biri olmuştur.¹⁰ Encümen-i Daniş'in harici üyeleri arasında yer alan Ermeni logofeti *Agop Efendi* için de durum bundan farklı değildi (Uçman, 1995: 179).

⁹ *İstavrakî Aristarchi*, Eflak Kapı Kahyası (logofeti) *Nikolaki Aristarchi*'nin oğludur (BOA.Y.PRK.A. 9/25).

¹⁰ İstavrakî Aristarchi'nin Şura-i Devlet azalığı görevi için bkz. *Takvim-i Vekâyi, Def'a: 1455, 8 Zilhicce 1288 (18 Şubat 1872)* (Kılıç, 2012: 67); Aristarchi Efendi aynı zamanda, Osmanlı padişahı II. Abdülhamit tarafından 17 Mart 1877 tarihinde atamaları yapılan otuz iki Heyet-i Ayan azası arasında yer almıştır. (Kızıltan, 2006: 267).

İstavrakı Aristarchi Efendi 1867 yılında otuz iki yaşında iken atandığı Rum Patrikhanesi logofetliği görevinin yanında, 1868 yılında *Şura-i Devlet* azalığına, 1871 senesinde memuriyetine ilave olarak *Meskukat-ı Ma'suşa Ref'i Komisyonu* azalığına, 1871 ve 1873 yılları arasında *Mekteb-i Mülkiye*'nin ders programının düzenlenmesi ile ilgili komisyona, 1875'te *Harbiye Yardım Komisyonu*'na (bu komisyondaki üstün hizmetleri nedeniyle taltif edilmiştir), aynı yıl *Kavaim-i Nakdiye Tab'ı Komisyonu*'na ve *Meclis-i Ali* icraat azalığına, 1876'da *Muhacir Yardım Komisyonu*'na ve 1877 *Heyet-i Ayan* azalığına, 1878 senesine *Kavaim-i Nakdiye Tab'ı Komisyonu* başkanlığına atanmış ve çok sayıda nişan ve taltif almıştır. Aristarchi Efendi 1875 yılında Bulgar Meselesi ile ilgili toplanan heyet içerisinde yer alarak siyasi konularda da Osmanlı Devleti için hizmet etmiştir (BOA.Y.PRK.A. 9/25).

1847 yılında Rum Patrikhanesi logofetliğinin ihyası ve Nikolaki Aristarchi'nin bu göreve atanması için hazırlanan berat-ı hümayunda yer alan bilgiye göre logofete gelir olmak üzere birkaç köy arazisi tahsis edilmişti. Tahsis edilen bu köy arazilerinin “öteden beru olageldiği gibi [logofet] tarafından vekil tayiniyle idaresine kimesne taarruz ve müdahale” etmezdi. Yine aynı berata göre XIX. asır ortalarında “logofetlik-i mezkurun iki bin akçe resm-i peşkeşi [vergi bedeli]” bulunmaktaydı (BOA.İ.MSM.33/940).

Anlaşıldığı üzere klasik dönemde patrikhane logofetliği hizmetinin karşılığı maaş, değil arazi tahsisidir. Ancak Tanzimat modernleşmesinden Osmanlı Devleti merkez ve taşra bürokrasini teşkil eden kurumlar etkilendiği gibi Hristiyan tebaanın idaresine özgü cemaat örgüt yapısı da zamanla etkilenmiştir. Nitekim art arda ila edilen millet nizamnameleri ile Hristiyan patrikliklerinin örgüt yapısında da bazı düzenlemeler öngörülmüştü. Rum Patrikliği logofetliği de bu kapsamda yapılan düzenlemelerden nasibini almıştır. Bu cümleden olarak logofetin piskopos atamaları ve tahkikat için patrikhane tarafından “*eksarh*” adı verilen özel memurlar tayin etme sürecine katılımı nedeniyle aldığı ücretler kaldırılmış, böylece zamanın logofetinin 16.000 kuruşa ulaşan gelirin milletin sandığına aktarılması ve bundan böyle “logofetlik mesnedi[nin] ancak bir şöhret payesi hükmünde tutulacağı” hükme bağlanmıştır (Reyhan, 2006: 66).

Kaydı hayat ile bu göreve atanan logofetler ilave memurluk olarak birkaç görevi birlikte yürütmekteydiler ve anlaşıldığı kadarı ile bu görevlerden ücreti en yüksek olan memuriyetin maaşını almaktaydılar. Zira 1868 senesinde *Şura-i Devlet* azalığından 7500 kuruş alan İstavrakı Aristarchi, bir üst görev olan *Meclis-i Ayan* azalığına terfi ettiğinde maaşı güncellenmiş ve 10.000 kuruşa yükseltilmiştir (BOA.Y.PRK.A. 9/25).

İncelememizin bu kısmana kadar olan bilgilerden de anlaşıldığı üzere logofetlik sıradan bir memuriyet değildi. Logofetler üst düzey bürokratlardan addediliyorlardı ve oldukça itibarlı bir statüye sahiptiler. Nitekim logofet, patrik seçimi için teşkil edilen umumi mecliste sivil ahaliyi temsil eden en muteber üç memurdan biriydi (Reyhan, 2006: 47). Ayrıca logofetin bu ayrıcalıklı statüsünü patrikhane tertip edilen merasimlerde de görmek mümkündür. 1885 yılında Fener Rum Patrikhanesi'ndeki paskalya merasiminde patrik, bazı Osmanlı paşaları, birçok

ülkenin sefirleri ve diğer seçkin protokol üyeleri arasında logofet de yer almıştır (BOA.Y.PRK.ŞH.2/23). Aynı şekilde Heyet-i Ayan Azası olan Logofet Bey'in, zaruret hali olan birisinin uygun bir işe yerleştirilmesi için referans olup, resmi kurum temsilcilerine ricada bulunacak kadar sözü sayılan bir bürokrat olduğu görülmektedir (BOA.Y.PRK.ŞH. 8/27).

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda hizmet veren bazı logofetlerin hayatları mercek altına alındığında özlük haklarının son derece geniş ve gelişmiş olduğu ve devletin kendileri üzerinde "atiyye" adı ile bağış ve ihsanlarının eksik olmadığı görülür. Zira 1888 yılında evi yanan logofetin eşyalarının tazmini ve yeni bir eve yerleştirilmeleri hususunda,¹¹ 1893 yılında "Meclis-i Ayan azasından Atıfetlü Logofet Bey Efendi Hazretleri'ne" hazinece 1000 kuruş atıyyede bulunulmasında,¹² yine aynı yıl rahatsızlığı nedeniyle Yalova'daki kaplıcalara gitmek için ruhsat isteyen Logofet Bey'e hazineden yetmiş lira verilmesinde,¹³ 1894 yılında "meskensiz kaldığından ve zarurettten bahisle hane akçesi almak üzere Logofet Hazretlerine" 800 lira verilmesi kararının alınmasında,¹⁴ 1901 yılında artık yatalak ve iyice bakıma muhtaç durumda bulunan ayandan Logofet Bey'e "Hazret-i Padişahi'den ihsan buyrulan yüz altundan" başka hazineden dahi yüz lira verilmesinde,¹⁵ yine zaruret halinden dolayı logofetin iki aylık maaşının peşinen ödenmesi kararlarında bu himayenin izlerini görmek mümkündür (BOA.BEO. 1919/143891).

Öte yandan, bazı logofetler kendi dönemlerinde mensup oldukları toplumun aydınlanmasına vesile olmuşlardı. Söz gelimi *Bizans İmparatoru II. Andronikos* döneminde sanat ve düşünce hayatının canlanmasında onların katkısı olmuştu. Hiç kuşkusuz bu dönemin megas logothetes (büyük logofet) olan *Theodoros Metokhites*, kendi zamanının öne çıkan aydınları arasında kabul edilmekteydi (Erdoğan, 2009: 20) Osmanlı dönemi logofetlerinin profilleri incelendiğinde de bu münevver yönün izlerine rastlamak mümkündür. Bu anlamda, evi yanan ancak bütün zararları tazmin edilen logofetin, Osmanlı hükümet makamlarına hitaben kaleme aldığı teşekkür yazısında, yangında kaybettiği kıymetli eşyaları arasında en başta kitaplarını saymasını manidar bulmaktayız¹⁶ (BOA.Y.PRK.AZJ.14/1).

¹¹ (BOA.Y.PRK.AZJ.14/1).

¹² (BOA.DH.MKT.107/63).

¹³ (BOA.İ.HUS.16/104).

¹⁴ (BOA.İ.HUS.22/45).

¹⁵ (BOA.İ.DH.1279/100615).

¹⁶ Logofetin kaleme aldığı teşekkür mektubu şu şekildedir: "...geçenlerde sakin olduğum hanede vuku bulan harikde zayi ettiğim kitaplarım ve evrak-ı resmîyeme mukabil milyonlarca iltifat-ı tacidarilerine ve nice kıymetdar asar-ı atıklarım mukabil tevcihat-ı cedide-i cihan niğmet-i şehinşahilerine ve mefruşata mukabil yüz lira atıyye-i şahanelerine ve gene melbusatıma mukabil haftan-ı merhameti mülukanelerine ve başımı sığındırdığım mekâna mukabil mahlulattan münasip bir hanenin ihsanı hakkında şeref müteallık buyrulan irade-i seniyye-i şehriyarilerine nail ve malik olmuşumdur ki iş bu iltaf ve inayet-i merahim-i ayat hazret-i zillullahların zerresinin arz ve şükranı ademü'l imkân olup fakat ömrüm oldukça veliniğmetimiz padişahımız efendimiz hazretlerine ecdadımdan mevrus olan istikamet ve sadakatle ubudiyet ve hizmet emeyi uhde-i ahkâraneme farz-ı ayn ve mahz-ı din bilmişimdir. Baki her halde emr-i ferman şevketlü, kerametlü, kudretlü merhametlü padişah-ı şehinşah hazretlerindir" (BOA.Y.PRK.AZJ.14/1, 6 Eylül 1888).

Aldıkları taltifler dikkate alındığında logofetlerin devlete ne denli hizmetkâr bürokratlar olduklarını tahmin etmek zor değildir. Bunu bilhassa İstavrakı Aristarchi'nin sicilinde somut olarak görmek mümkündür. Tanzimat Dönemi'nin idari modernleşmeye yönelik düzenlemelerinde görev alan, yine aynı dönemin iç ve dış meseleleri ile ilgili komisyonlarında büyük hizmetleri görülen Aristarchi Efendi, *İftihar Nişanı*'ndan *Mecidi Nişanı*'na ve *Nişan-ı Ali-i Osmani*'ye ve hatta *Gümüş Hizmet Madalyası*'na kadar değişik rütbe ve derecelerden taltif almıştır. Aristarchi Efendi'nin görev süresi içerisinde hakkında “bir güne şikâyet vuku bulmamış ve bir vakitte taht-ı mahkemeye alınmamıştır.” Ayrıca Aristarchi Efendi, hizmetleri ile sadece Osmanlı Devleti'nin değil aynı zamanda başka devletlerin de takdirini kazanmış, Fransa Cumhuriyeti'nden aldığı nişan yanında, Avusturya Devleti tarafından *Korona Nişanı*'na ve İran Devleti tarafından da *Şir-i Hurşid Nişanı*'na layık görülmüştür¹⁷ (BOA.Y.PRK.A. 9/25).

1.2. Osmanlı Merkez ve Taşra İdaresi'nde Kapı Kethüdalığı Görevi

Kapı kethüdalığı ya da başka bir ifade ile *kapı kâhyalığı*;¹⁸ valilerle sancak beylerinin ve patrikhanenin, Babialı ve resmi dairelerdeki işlerini takip etmek üzere oluşturulmuş memuriyetin adıdır. (Pakalın,1993: 172).

Lügat manası dikkate alındığında kapı kethüdalığının Osmanlı Devleti idaresinde iki temel kullanımı söz konusudur:

- 1) Kurum (ya da daire) Kapı Kethüdalığı
- 2) Eyalet (İdari birim) Kapı Kethüdalığı

Bunlardan kurum kapı kethüdalığını örnekleyen *Patrikhane Kapı Kethüdalığı*, incelememizin ilk bölümünde ele aldığımız *patrikhane logofetliği*dir ki bu noktada Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinden yola çıkarak bu görev için *kapı kethüdası* ya da *kapı kâhyası* tanımlamasından çok *logofet* tabirinin tercih edildiğini söylemeliyiz.

İkinci türden olan eyalet kapı kethüdalığı ise kavramın yukarıda verdiğimiz tanımından da anlaşılacağı gibi Osmanlı taşrasındaki idari birimlerin merkezi hükümet ile irtibatını sağlamak üzere İstanbul'da görev yapan memurları tarafından temsil edilen bir memuriyetti (Şemseddin Sami, 1996:1145). Eyalet kapı kethüdalrı valilerin tam yetkili vekilleri makamında olup onlar namına Dersaadet'teki merkezi hükümet makamlarına bir istek veya taahhütte bulunabilirlerdi. Bunlar, memur oldukları eyalete göre isim alırlardı (Pakalın,1993: 172). Bu memurlardan beklenen, valilerden kendilerine gelen yazıları ilgili hükümet makamlarına göndermek ve

¹⁷ Logofet Efendi'nin ayrıca İtalya Devleti'nden ve Karadağ hükümetinden aldığı nişanlar için bkz. (BOA.BEO.1781/133560, 18 Ocak 1902).

¹⁸ Kâhyalık ile kethüdalık kavramlarının ifade ettikleri mana bakımından yakın anlamlı olduklarını bu nedenle bazen cümle içinde aynı anlamı karşılayacak şekilde birbirlerinin yerlerine kullanıldığını ifade etmeliyiz. Nitekim Şemseddin Sami'ye göre; “*Kâhya; bir daire ve konağın veya bir işin idaresine memur olan mutemet adam. Emin. Vekil-i umur*” gibi bir mana taşırken; “*Kapı kethüdası*” ise; *bir valinin veya bir dairenin Babialice işlerini yürütmek ve muhaberatını teshil ve tesri itmek vazifesiyle muvazzaf memur*” anlamını içermektedir (Şemseddin Sami, 1996:1145).

alınan cevapları da eyaletlere ulaştırmaktı. Tanzimat'tan evvel kapı kâhyalığı bazı makam sahiplerine ve kalem zabıtlarına verilir, onlar da bu işi ilave-i memuriyet olarak yürütmeye çalışırlardı. Fakat Tanzimat döneminde artan iş yoğunluğu nedeniyle bu işler aksamaya başladığından, kethüdalık görevleri müstakil memurlara verilmek zorunda kalınmıştır.¹⁹ Bu amaçla on dokuz kapı kethüdalığı kadrosu oluşturularak bu görevlere atamalar yapılmıştır (Mümtaz T. Yaman'dan naklen, Eryılmaz, 2010: 161).

Kapı kethüdarları devlet merkezinde bürokrasiyi iyi bilen, hükümeti oluşturan kurumların işleyişine vakıf memurlar olduğu gibi aynı zamanda mutemet kişilerdi. Hükümet merkezi ile eyaletler arasında giden-gelen evrakların içeriğinde devletin güvenliğini de ilgilendiren mahrem bilgiler olabilirdi. Bu sebeple, bu evrakları İstanbul'daki resmî kurumlar arasında dolaştıran kapı kâhyalarının güvenilir insanlar olması gerekirdi. Aynı sebepten, kapı kethüdarlarının evrak dolaştırması için kendilerine vekil memurlar bulmalarına da müsaade edilmezdi (Düşünmez, 2006: 16-17).

Bununla birlikte *Eyalet kapı kâhyalığı (kethüdalığı)* görevi tüm Osmanlı vilayetleri için aynı formatta bir memuriyet değildi. Bunun nedeni; doğrudan Osmanlı merkezine bağlı vilayetlerin yanında birçoğu özerk veya imtiyazlı bir statüye sahip olan *eyâlât-ı mümtâzenin* (mümtaz eyaletler) varlığıdır. Bu tarz kapı kethüdalıklardan bazıları imtiyazlarından dolayı neredeyse müstakil bir hükümetin memurları gibi çalışmıştır. Örneğin Ege adaları içinde özellikle *Sisam Adası* kapı kethüdalığı birtakım imtiyazlara sahipti. Yine *Sakız Adası, Midilli Adası, Kıbrıs Adası, Eflak ve Boğdan Voyvodalığı, Sırp Emareti, Tunus, Mısır eyâlât-ı mümtâze* statüsü içinde olan yerlerdi. Dolayısıyla onların kapı kethüdalıkları da diğer mülkî ünitelerdeki kapı kethüdalıklarına göre farklılık göstermekteydi (Düşünmez, 2006: 22).

Görüldüğü gibi konunun detayına inildiğinde *Eyalet Kapı Kethüdalığı* hususunda da bir tasnife gidilmesi lüzumu hissedilmektedir. Zira başta mümtaz eyaletler olmak üzere bazı özel statülü yerler, Osmanlı Devleti'nin taşra idaresinin genel nizamına tabi taşra birimlerinden ayrı özellikler göstermekteydiler. İncelememizin bu kısmında yeniden bir tasnif yapacak olursak asıl bahis konumuz olan logofetliğin konunun neresinde durduğunu anlamamızın daha kolay olacağı kanaatindeyiz.

Buna göre birbirini karşılayan görevler olarak kapı kethüdalığı ve logofetlik görevlerinin Osmanlı merkez ve taşra idaresindeki uygulama alanları için şöyle bir tasnif yapılabilir:

1) Kurum / Daire Kapı Kethüdalığı

¹⁹ Pakalın'a göre "kapı kethüdarları ilkin vali ve sancak beyleri tarafından seçilir, vazifeleri onların memuriyetlerinin devamı müddetince sürerdi. Bu hizmetin şahsa bağlı kalması mahsurlu görülerek H. 1280 (1863) senesinde kapı kethüdarlarının tayin ve azl şekilleri değiştirilmiş, devletçe tayin ve azilleri esası kabul olunmuştur". Hatta Pakalın, Vakanüvis Lütfi Efendi'nin tarihinden yola çıkarak; vali vb. önemli memurluklara atanan kişilerin genellikle kethüdalık vazifesini yürütecek kişileri akrabalarından seçtiklerini bu nedenle azillerinde onların görevlerinin de sona erdiğini ifade etmiştir (Pakalın, 1993: 173).

a) Patrikhane Logofetliği

- Rum Patrikhanesi Logofetliği
- Ermeni Patrihanesi Logofetliği
- Diğer Patrikhanelerin Logofetliği

2) Eyalet (İdari birim) Kapı Kethüdalığı

a) Doğrudan Merkeze Bağlı Eyaletlerin Kapı Kethüdalığı

- Sivas Eyaleti Kapı Kethüdalığı, Selanik Eyaleti Kapı Kethüdalığı vd.

b) Mümtaz Eyaletlerin Kapı Kethüdalığı / Logofetliği

- Eflak-Boğdan Voyv. Logofetlikleri, Sisam Emareti Kapı Kethüdalığı vd.

Osmanlı taşrasındaki bazı idari birimleri İstanbul bürokrasisinde temsil eden kapı kâhyalığı görevlerinden bazılarının “logofetlik” olarak karşımıza çıkması, belli nedenlerin etkisiyle gelişen bir durumdur. Osmanlı Devleti’nin klasik döneminde egemenlik altına alınan gayrimüslim tebaanın bilhassa dini örgütlenmeleri konusunda kendilerine sağlanan müsamaha bu farklılığı izah eden nedenlerden biridir. Ayrıca bu yerlerde bazı kadim idare uygulamalarının devamında bir sakınca görülmemiş olması, Osmanlı taşra idaresinin genel düzenine uymayan kuraldan ayırık bazı idari birimlerin oluşmasına neden olmuştu. Söz gelimi imtiyazlı bir kaza olan Aynaroz idaresini İstanbul bürokrasisinde temsil eden *Aynaroz Manastırları Vekilleri* bulunuyordu. Aynaroz manastırlarının ve ruhbanlarının her türlü meselelerini (Aynaroz Kaymakamlığı ve Selanik Valiliği gibi makamları atlayarak) doğrudan hükümet makamlarına taşıma hakkına sahip olan bu vekiller tıpkı Eflak-Boğdan kapı kethüdaları gibi daimî olarak İstanbul’da ikamet etmekteydiler (BOA.I.MMS.58/2683). Osmanlı Devleti esasen merkezi hükümetin taşra ile olan bürokrasisinde diğer idari birimlerde olmayan bir imtiyazı kullanmayı içeren bu çok eski usulü ilga etmemiş, manastırlar ile Rum Patrikhanesi’nin ruhani idarelerinin bir parçası addederek devamından yana irade göstermiştir.²⁰

Özel statülü yerlere özgü olan bu sıra dışılık yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu yerlerin daha baştan Osmanlı hâkimiyetine alınması sırasında verilen imtiyazlar ve özel anlaşmaların bir sonucuydu. Osmanlı taşra idaresinin genel ahengi için de pürüz addedilen bu yerler, modernleşme döneminde, tüm Osmanlı vilayetlerinde uygulanabilecek bir taşra yönetim modeli geliştirmeye çalışan Tanzimat bürokratlarının tasarladıkları taşra örgütü reformunun önünde önemli bir engel teşkil etmiştir (Belge, 2018: 3,194. ve Reyhan, 2015: 53).

²⁰ 1857 yılında Aynaroz idaresinin ıslahı ile ilgili hazırlanan bir layihada “Aynaroz Manastırları Vekillliği” uygulamasına son verilerek bunun yerine, yine daimi olarak İstanbul’da ikamet edecek ve manastırlara ait meseleler ile iş ve işlemleri başkent bürokrasisinde takip edecek bir kapı kethüdalığı ihdası düşünülmüşse de bu gerçekleşmemiştir (BOA.HR.TO.428/43, 10 Haziran 1857). Zira fermanlar ile verilen ve değiştirilmesi ya da bozulması asla caiz görülmeyen bu imtiyazlara müdahale edilememiş, söz konusu durum reformcu Osmanlı bürokratları için de aşılması güç bir zorluk olarak kalmıştır.

Eflak-Boğdan idaresi de yukarıda bahsedilen sıra dışılığı örnekleyen özel statülü yerler arasındaydı. Üstelik Eflak-Boğdan idaresinde logofetlik, ananevî bir kurum olarak yaşatılmaktaydı.

1.2.1. Memleketeyn Kapı Kethüdalıkları (Logofetlikleri)

XVI. yüzyılda Eflak ve Boğdan voyvodalarının kapı kethüdaları için *âdem* veya *ban* tabirleri kullanılmış, sonraları *kâhya* kelimesi tercih edilmiştir. (Düşünmez, 2006: 16, 22-24 ve Uzunçarşılı: 99). Ancak XIX. asırda artık Eflak veya Boğdan kapı kâhyaları için *logofet* veya *Eflak Kapı kâhyası logofeti* unvanları kullanılmaktaydı. (BOA.İ.HR.16/769).²¹

Bizans tarihi ile ilişkilendirilen *logofet* tabirinin Osmanlı egemenliğindeki Eflak ve Boğdan'da kullanılıyor olması elbette ki tesadüf bir durum değildir. Aslında bunun için gerekli olan bütün şartlar tarihi süreç içinde oluşmuştu. Bunda Ortodoks tebaanın ruhani idaresini üstlenen patrikhane ile Fener bürokrasisinin burada zaman zaman üstlenmiş oldukları rolün katkısı büyüktür. Eflak-Boğdan, Fener bürokrasinin ve Fenerli zenginlerin dikkatini daha XVII. yüzyıldan itibaren çekmişti ve birçok Rum zengin burada geniş araziler satın alıp yerli boyarlar ile evlenmek suretiyle Memleketeyn yönetiminde söz sahibi olmaya başlamışlardı. (Jelavich, 2006:112). Ancak Eflak-Boğdan'da Fenerli bürokratların asıl etkisi Prut Savaşı'ndan sonra görüldü. Zira XVIII. yüzyılın başlarında beliren Rus tehlikesine ve Avusturya tehdidine karşı Osmanlı Devleti Eflak'ı başlıca müdafaa hattı olarak görmüş ve bu ülkeye karşı yeni bir siyaset uygulamaya başlamıştı. Bunun neticesi olarak Eflak idaresine yerli bey tayin etmekten vazgeçilerek bu mevkilere Fenerli Rumlar getirilmeye başlandı. Bu nedenle 1716'dan 1821'e kadar Eflak, Fenerli Rum beyleri tarafından idare edilmiştir (Karpata, 1994; 468).²²

Eflak Boğdan'da logofetliğin kapı kethüdalığı olarak bildiğimiz biçimi dışında sadece Bizans devlet idaresinde rastladığımız *mezas logothete* şekli yani "*baş logofetlik*" müessesesi de yaşatılmaktaydı ki bu görevi temsil eden kişi yerli asiller olan boyarların en büyüğü kabul edilip voyvodanın mührünü muhafaza ederdi. (Uzunçarşılı: 112)

Kapı kethüdası olan logofet ise Eflak için ayrı Boğdan için ayrı belirlenirdi. Her ne kadar Paris Konferansı'ndan (1856) sonra, Eflak ve Boğdan Prensi *Aleksandru Ioan Cuza* tarafından bu durumun değişmesi istenilmişse de Osmanlı Devleti bunun değişmemesi için adeta direnmiştir. Nitekim Prens Cuza'nın Babıali'ye gönderdiği

²¹ Kavramın "*Kapı kâhyası logofeti*" şeklinde kullanımı ile ilgili başka bir örnek için bkz. (BOA.İ.HR.38/1764, 18 Mayıs 1846).

²² Fenerli Rum beyleri, beraberlerinde getirdikleri çok sayıda akrabaları ve Rum iş ortakları ile burada önemli maddi çıkarlar elde etmişlerdi. Karpata'ya göre; "*Eflak'ın Osmanlı himayesinde bulunan patrikhane yolu ile yönetilmesi bir bakıma Slav tehlikesini önlemişse de Bizans'ı diriltme çabalarına büyük destek sağlamıştır*" (Karpata, 1994; 468). Eflak-Boğdan idaresinin yerli boyarlardan alınarak Fenerli beylere verilmesinin bir diğer nedeni de boyarlardan bazılarının Rusya ile işbirliği yapmak suretiyle Eflak-Boğdan'ın bağımsızlığı için birtakım çabalar içine girmiş olmalarıdır. *Boğdan Voyvodası Dimitri Kantemir*'in (1710-1711) Prut Savaşı sırasında Rusya ile ittifak içerisinde hareket etmesinin Osmanlı Devleti tarafından fark edilmesi bu anlamda önemli bir dönüm noktası olmuştur (Jelavich, 2006:113).

yazıda belirtilen Eflak ve Boğdan kapı kethüdâlıklarının birleştirilmesi isteği Osmanlı merkezinde oluşturulan özel bir mecliste değerlendirilmiş ve Eflak ve Boğdan'ın ayrı idareler olduğu belirtilerek “*her biri için ayrı ayrı kapu kethüdâlar*” tayin edilmesi gerekliliğinde ısrar edilmiştir. Osmanlı bürokratları bu ayrılığın Eflak-Boğdan idaresi ile ilgili eski idare tarzının bir alameti olarak devamından yanaydılar. Fakat “*bir mesele çıkarmamak için kabul olunması lazım gelir ise*” en azından ataması düşünülen Konstantin'in Boğdan için Kapı Kethüdası olarak; Eflak için ise “*kapı kethüdâlığı kançılaryası muvakkat müdiri*” sıfatı ile izin verilmesi görüşünü dile getirmişlerdi. Nitekim atamanın onaylandığına dair Cuza'ya gönderilecek cevabi yazıda kapı kethüdası yerine “*muvakkat müdir*” vurgusu yapılmıştır. Osmanlı hükümeti Eflak-Boğdan üzerinde idari usuller anlamında Osmanlı nüfuzunu devam ettirme çabası içinde olsa da aslında bu atama ile Emareteyn için ayrı ayrı kapı kâhyaları atama usulü son bulmuş görünmektedir (BOA.İ.MMS.16/698, 5 Ocak 1860).

Tanzimat'tan evvel Memleketeyn logofetlerinin atamaları, voyvoda ataması ile birlikte gerçekleşirdi. Atama usulünde takip edilecek yol, atanacak voyvodanın İstanbul'da bulunup bulunmamasına göre değişirdi. Eflak ya da Boğdan voyvodası tayin edilen kişi, İstanbul'da olmayıp Eflak veya Boğdan'da bulunursa, kendisine voyvodalığına dair berat (menşur) ile bir hil'at, tuğ, sancak gönderilir ve makama oturma merasimini gerçekleştirmek üzere “*iskemle ağası*” adı verilen bir memur görevlendirilirdi. Bu merasimin ardından kanun üzere kendisinden gerekli aidat ve bahşişler alınırdı. Şayet yeni voyvoda İstanbul'da ise, bu defa iki aşamalı bir tayin merasimi yapılırdı. İlk aşamada Babıali'de sadrazam ile bir görüşme gerçekleşir burada atama için gerekli olan hil'atlar kendisine takdim edilip, ikram eşliğinde sohbet edildikten sonra voyvodalığa mahsus bazı aidat ve ödemeler alınırdı. Sadrazam huzurunda gerçekleşen bu ilk merasimde voyvodanın logofeti de bulunur, tıpkı voyvoda gibi ona da görevi ile ilgili bir hil'at (*kuşaklık hil'atı*), verilirdi²³ (Uzunçarşılı: 89-90).

Görüldüğü üzere logofetler Eflak ya da Boğdan beylerinin maiyetinde görev yapacak memurlar arasındaydı ve bu merasim sırasında voyvoda ile birlikte hilat giyerek görevlerine atanmaktaydılar. XVIII. asrın ikinci yarısından itibaren Eflak voyvodaları, tayinlerine binaen padişaha, Harem-i hümayuna, Enderun'a teşrifat kaydı adı altında bir miktar aidat öderdi. Kayıtlara göre bu voyvodalar için hatırı sayılır miktarda bir meblağdı. (Uzunçarşılı: 94). Bu meblağ ile birlikte hizmetinde çalışacak memurların ve bu arada logofetin de ücreti ödenmiş oluyordu.

Eflak ve Boğdan logofetleri hilat giyip beratlarını aldıktan sonra Dersaadet'te kendilerine tahsis edilmiş konakta vazifelerini ifa etmeye başlardı. Memleketeyn

²³ Voyvodanın padişah huzuruna kabul edildiği ikinci aşama, kapıkulu ocağı maaşlarının dağıtıldığı vakitteki “*galebe divanı*”nda gerçekleşirdi. Bu görüşmeden birkaç gün sonra da kendisine dua ile voyvodalık alametleri teslim edilir, böylece yeni voyvoda tayin edildiği makamında hizmetini ifa etmeye başlardı. Ayrıca Nimefi Efendi Kanunnamesi'ne göre; yeni tayin edilen Eflak ve Boğdan voyvodalarına Divan-ı hümayundan, “*hil'at-ı hassülhas*”; kapı kethüdasına “*kuşaklık hil'atı*”, boyarlardan büyüklerine *kuşaklık*, küçüklerine *alâ* denilen hil'atlerden giydirilirdi. (Uzunçarşılı: 89-91)

logofetlerine ait bilinen en eski konaklardan birisi Boğdan Prensi III. Bogdan zamanında (1504-1517) *Büyük Logofet Ion Tavtu* tarafından yaptırıldığı bilinen *Boğdan Sarayı*'dir. Haliç'te Fener ile Karagümrük arasında olduğu tahmin edilen Boğdan Sarayı, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir voyvodalık olarak kendi prensleri tarafından idare edilen Boğdan'ın İstanbul'daki kapı kethüdalarının (logofetlerin) makamı ve voyvodaların konaklama yeri olarak inşa edilmiştir²⁴ (Eyice, 1992: 271-272).

Tanzimat Dönemi'nde logofetlik hizmetini yürüten kişiler görevleri sırasında bir üniforma giymektedirler. Ancak bir BOA belgesinden anladığımız kadarı ile Eflak logofetlerinin memuriyetlerine dair rütbelerinde bir belirsizlik söz konusuydu. Zira 1848 yılında, "*Eflak Kapı Kâhyası Logofet, kullanmakta olduğu üniforması pek eski surette olduğu[ndan], yeni üniformalar gibi yaptırmak üzere*" izin istemişti. Ancak kendisinin "*Devlet-i Aliyye'den bir rütbesi olmaması*" nedeniyle üniformayı nasıl yaptırması lazım geleceğini sorduğunda, hükümet yetkililerince logofetin rastgele bir üniforma yaptırması ihtimali sakıncalı bulunmuş ve (muhtemelen devrin başka bir logofeti olan) *İtzaki? Kostaki Bey'in* üniforması gibi yaptırarak giymesi münasip görülmüştür (BOA.A.AMD. 3/23).²⁵

Memleketeyn logofetleri, Eflak veya Boğdan voyvodalarından gelen yazıları hemen tercüme ederler ve hükümetin ilgili makamlarına ulaştırırlardı. Bu nedenle görevlerinin gereği olan lisanları tercüme edecek derecede bilmektedirler. Nitekim 1843 yılında Eflak voyvodası tarafından, Rum lisanı ile bir mektup gönderilmiş ve mektup logofet tarafından derhâl tercüme edilerek Osmanlı hariciyesine iletilmiştir. Mektubun içeriğinde Eflak'taki siyasi duruma değinen voyvoda, Eflak'ta fitne fesat ve isyan emarelerinin ortadan kaldırılması ve ahalinin padişaha olan itaat duygusunun artırılması için ne denli uğraş verdiğini, kendisinin de daima sadakat ile padişahın hizmetinde olacağını ifade etmiştir (BOA.İ.MSM.36/1027). Söz konusu yazışmaların devletin güvenliği ve siyaseti ile ilgili ne kadar hayati konuları içerdiğine bakılırsa logofetlerin ifa ettikleri görevlerin ehemmiyetini anlamak zor olmayacaktır.

Memleketeyn logofetlerinin vazifesi, Eflak ve Boğdan ile Babıali arasında tek taraflı bir evrak trafiği ile sınırlı değildi. Aynı şekilde hükümetin talimatlarını da hizmetinde oldukları voyvodalara ulaştırmakla mesuldüler. 1846 yılı baharında padişahın Eflak'a gerçekleştireceği seyahatin programını Eflak Beyi'ne yazan Logofet, gelen cevabi yazıyı da Hariciye Nezareti'ne iletmişti. Böylece logofet, elçiliklere ya da dış işleri bakanlarına has bir görev olan teşrifat işlerinde sorumluluk almış, Eflak voyvodalığı ve Hariciye Nezareti ile irtibatlı olarak Silistre Limanı'na

²⁴ Semavi Eyice'ye göre, "*Boğdan Sarayı'nın XVII. yüzyıl ortalarına doğru kapı kethüdaları tarafından kullanılmadığı ve Boğdan'dan gelenlerin artık oraya inmedikleri tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti burayı yabancı temsilcilerin oturması için tahsis etmeye veya onlara kiralamaya başlamış görünmektedir. Prut Savaşı'ndan (1711) az sonra Boğdan Voyvodalığı yerli boyarlardan alınarak Fener'de yaşayan Rum beylerine verilmiş, böylece Boğdan Sarayı'na da gerek kalmamıştır*" (Eyice, 1992: 272).

²⁵ Osmanlı Devleti dönemi logofetlerinin kıyafetleri ile ilgili (*İstavrakı Aristarchi*'ye ait olduğunu düşündüğümüz) örnek için bkz. Ek:3

gelecek olan padişahın karşılanması için programın bürokrasi sürecini yürütmüştür (BOA.İ.HR.33/1526).

Eflak-Boğdan logofetlerinin görevleri sadece yazışmalardan ibaret değildi. Bazı BOA belgelerinden anladığımız kadarı ile logofetlerin buldukları ofisten ayrılarak bazı saha görevleri icra ettiklerine şahit olmaktadır. Nitekim 1839 yılında logofetin ödemesi geciken verginin tahsili için Eflak Voyvodası ile görüşme yapmak ve belirli bir süre zarfında gidip gelmek üzere Eflak ve Boğdan'a gönderildiğini görmekteyiz. Ayrıca bir önceki yıl, Bükreş'teki boyar meclisinde Devlet-i Aliyye hakkında bazı uygunsuz sözler sarf edilmiş olduğu hatırlatılarak şimdiki meclis açılışında buna benzer bir uygunsuzluğun yaşanmaması hususunun logofet tarafından ilgililere hatırlatması istenmiştir. Böylece logofet, elinde biri siyasi, diğeri iktisadi konu ile ilgili iki adet talimat olduğu halde Eflak'a gönderilmiştir (BOA.HAT.1152/45725).

Öte yandan logofetlerin diplomatik vazifeler üstlendiğine delalet eden kuvvetli emareler de bulunmaktadır. Dahası kimi logofetler bu tür görevlerdeki başarıları nedeniyle taltif edilmişlerdir. Nitekim 1846 senesinde “*Eflak Kapukahyası Logofeti, saltanat-ı seniyye ile Rusya Devleti beyninde akd olunan ticaret*” anlaşmasının başlangıç müzakerelerini yürütmüş ve önemli bir diplomatik hizmette bulunmuştu. Logofet Efendi bu hizmeti vesilesiyle taltif edildiği gibi daha evvel “*Yanya tarafında istimlak olunan çiftlikten hisse alarak bundan dolayı Hazine-i Celile'ye yüz otuz şu kadar bin gurusu zimmeti*” dahi padişah ihsanı olarak affedilmiştir (BOA.İ.HR.38/1764).

Logofetlerin sınıf ve derecelerinde bir değişme olduğunda eski nişanları hazineye iade edilir ve kendilerine uygun görülen yeni nişanlar takdim edilirdi. Söz gelimi *İstefanaki Beyzade Aleko Bey* Boğdan logofeti olduğunda “*logofet Bey'in eski nişanı alınup Hazine-i Amire'ye teslim*” edilmiş ve kendisine birinci rütbe ve ikinci sınıftan yeni bir nişan verilmiştir (BOA.İ.HR.57/2653).

Hizmetleri nedeniyle taltif alan daha başka Eflak ve Boğdan logofetleri de bulunmaktadır. 1849 senesinde *Boğdan Voyvodası Kiga Bey*, kendi döneminde “*hüsn-i hizmet ve sadakati görülen*” memurların bir nişan ile ödüllendirilmesi konusunda iltimasta bulunmuştu. Bunlar arasında “*logofet rütbesinde olan ve Kostaki İstorza'ya tuğra-i garra-i hümayun*” ve “*üzeri tuğra ile müzeyyen ve tezyinatı yirmi bin kuruş kıymetinde bir adet kutu*” verilmesine karar kılınmıştır (BOA.A.AMD. 11/157). Benzer şekilde 1856 yılında “*Eflak Kapı kethüdalığı vekâletinde bulunan Miltiyadi*”, vazifesi ile ilgili gayreti görülmüş olduğundan sınıf ve derece yönünden terfi etmesi uygun bulunmuştur (BOA.A.AMD. 45/13).

SONUÇ

Bizans Devlet İdaresine mahsus bir kurum olan logofetlik, İstanbul'un fethinden sonra himaye edilerek yaşatılan ve örgüt yapısına müdahale edilmeyen Fener Rum Patrikhanesi'nin kadim bir uygulaması olarak varlığını devam ettirmiştir. Aynı şekilde patrikhanenin ve Fenerli Rum bürokrat ve zenginlerin etkisi ile Rum

bürokrasi kültürünün uzun süre etkisi altında kalan Eflak ve Boğdan gibi özel statüye sahip yerlerde de bu kurumun izlerine rastlanmıştır.

Böylece patrikliklerin ve Eflak-Boğdan voyvodalıklarının Babıali ile olan bürokrasisini düzenleyen bir kurum olarak logofetlik, temelde bu iki tema üzerinden Osmanlı Devleti merkez bürokrasisinde uygulama sahasına sahip olmuştur. Bu bakımdan Bizans devlet idaresinde askeri, diplomatik, siyasi, ekonomik ve dini alanlarda çok çeşitli idari sorumlular üstlenen Bizans dönemi logofet ofislerine nazaran, Osmanlı Devleti döneminde bu ofislerden sadece ikisi (Patrikhane Logofetliği ve Eflak-Boğdan Logofetliği) idame ettirilmiştir. Bunlardan Eflak-Boğdan logofetliği, “kapı kethüdalığı” veya “kapı kâhyalığı” ismi altında hizmet etmiş, zaman zaman da “Eflak Kapı Kâhyası Logofeti” örneğinde olduğu gibi her iki unvan birlikte kullanılmıştır. Bu anlamda kapı kethüdalığı ile logofetliğin görev tanımlarındaki benzerlikten yola çıkılarak bu iki kavramın birbirlerini karşıladıklarını söylemek mümkündür.

Bununla birlikte Osmanlı bürokrasisinde görev alan logofetlerin bazen görev tanımlarının dışında bazı üst düzey bürokratik mesuliyetler aldıkları görülmektedir. Nitekim padişahın Eflak seyahati ile ilgili teşrifat işlerinde rol icra eden, vergi tahsili ve hükümetin talimatlarını tebliğ için Eflak’a giderek görüşmeler yapan, Rusya ile yapılan bir ticaret anlaşmasında mühim roller üstlenen Eflak logofetinin, Bizans devlet idaresinde merasim işlerinde ve diplomasi alanında sorumluluk alan *Logothetes tou dromou* ofisine benzer şekilde sorumluluklar üstlendiği dikkati çekmektedir.

Aynı şekilde bazı patrikhane logofetlerinin, asli görevleri dışında ilave-i memuriyet olarak iç ve dış meseleler ile ilgili bazı komisyonlarda, Şura-i Devlet gibi meclislerde hatta Meclis-i Ayan’da görev aldıkları, incelememiz içinde örneklediğimiz gibi, Osmanlı bürokrasisinde üst düzey bürokratlardan addedildikleri ve çok itibarlı bir konuma sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Çalışmamızda dikkati çeken bir diğer durum da Osmanlı Devleti’nde logofetlerin hem Osmanlı kültür çevresi içinde kalan hem de Batılı hayatı iyi tanıyan elit Rum bürokrat ailelere mensup kişiler olmalarıdır. Fenerli Rum aileler bu anlamda öne çıkmıştır. Öyle ki Aristarchi Ailesi’nde olduğu gibi bu ailelerden bazılarında logofetlik aile içinde süregelen bir meslek gibi nesilden nesile aktarılmıştır.

Öte yandan logofetlik kurumu, Osmanlı merkez ve taşra idaresinin Tanzimat ile birlikte dūçar olduğu idari modernleşme hareketinden etkilenmiştir. Bu süreçte logofeliğin rütbesi, sınıfı, maaşları hatta kıyafeti dahi yapılan yeni düzenlemeler sürecinde gündeme gelmiştir.

Bizans idare tarihine mahsus kurumların Osmanlı devleti idaresindeki idamesi, Osmanlı Devleti’nin bir ihtiyacı olmaktan ziyade genişleme eğiliminde olan bir imparatorluğun egemenliği altındaki milletlere karşı müsamaha içeren politikalarının bir icabıdır şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bunun neticesi olarak bahis konumuz olan logofetlik kurumunda olduğu gibi bazı eski kurumlar ve usuller Osmanlı Devlet idaresinde kendilerine yer edinmişlerdir. Fenerli elit bürokrat ailelerin gerek tercüme odalarında gerekse logofetlik hizmetinde oluşan bu istihdam

imkânlarını iyi değerlendirdiklerini bu nedenle uzun süre boyunca Osmanlı bürokrasisinin nüfuzlu çevrelerinden birini oluşturduklarını kabul etmek gerekir. Buna mukabil Osmanlı İmparatorluğu, bu tür kurumların idamesi ile hem imparatorluk vasfının bir icabı olarak her kesimden tebaasına idarede temsil imkânı tanımış, hem de başta Rumlar olmak üzere Osmanlı milletini oluşturan etnik unsurların bürokrasi deneyiminden maharetle istifade etmesini bilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- A.AMD. (*Sadaret, Amedi Kalemi Evrakı*): 11 / 157; 3 / 23; 45 / 13
A.DVN.MHM. (*Sadaret, Mühimme Evrakı*): 4 / 48
BEO. (*Babıali Evrak Odası*): 1781 / 133560; 1919 / 143891
DH.MKT. (*Dahiliye, Mektubi Kalemi*): 107 / 63
HAT. (*Hatt-ı Hümayun*): 1152 / 45725
İ.DH. (*İrade, Dâhiliye*): 1279 / 100615
İ.HR. (*İrade, Hariciye*): 11 / 521; 16 / 769; 33 / 1526; 38 / 1764; 57 / 2653
İ.HUS. (*İrade, Hususi*): 16 / 104; 22 / 45
İ.MMS. (*İrade, Meclis-i Mahsus*): 16 / 698; 58 / 2683
İ.MSM. (*İrade, Mesail-i Mühimme*): 32 / 916; 33 / 940; 36 / 1027
Y.PRK.A. (*Yıldız, Sadaret*): 9 / 25
Y.PRK.AZJ. (*Yıldız, Arzuhal Jurnal*): 14 / 1
Y.PRK.ŞH. (*Yıldız, Şehremaneti Maruzatı*): 8 / 27; 2 / 23
ZB. (*Zabtiye*): 310 / 23

İnceleme Eserler

- Ahmet Cevdet Paşa. (1994). *Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler* (haz. S. Irmak ve B. K. Çağlar). 2. İstanbul: MEB Yayınları
- Akyıldız, Ali. (2015). *Osmanlı Bürokrasisi Ve Modernleşme*. 5.bs., İstanbul: İletişim Yayınları
- Atalay, Bülent. (2002). Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri. *Türkler*, Cilt 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Avcı, Casım. (2003). *İslam Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınları
- Balcı, Sezai. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Odası*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Belge, Hadi. (2018). *19. Yüzyıl Osmanlı Taşra İdaresinde Aynaroz Manastırları*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

- Berkes, Niyazi. (2012). *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (haz. A. Kuyaş). 18.bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 312.
- Delilbaşı, Melek. (2002). Osmanlı- Bizans İlişkileri. *Türkler*, Cilt 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Düşünmez, Döndü. (2006). *Tanzimat Devri Osmanlı Mülki İdaresi’nde Kapı Kethüdalığı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Erdoğan, Esra Güzel. (2009). *II. Andronikos Dönemi Konstantinopolis Manastırlarının Toplumla İlişkisi Ve Philanthropia Kavramı (1282-1328)*. Basılmamış Doktora Tezi, İTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Eryılmaz, Bilal. (2010). *Tanzimat Ve Yönetimde Modernleşme*. İstanbul: İşaret Yayınları
- Eyice, Semavi. (1992). Boğdan Sarayı, *İslam Ansiklopedisi*, c.6., İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Jelavich, Barbara. (2007). *Balkan Tarihi, 18. ve 19. Yüzyıllar*. (Çev. İ. Durdu vd.). 1.Cilt, İstanbul: Küre Yayınları
- Karpat, Kemal. (1994). Eflak, *İslam Ansiklopedisi*, c.10., İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Kılıç, Halim. (2012). *Osmanlı Devleti’nde Bir İdari Modernleşme Kurumu Olarak Şura-i Devlet (1868-1876)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Kınlı, Onur. (2006). *Osmanlı’da Modernleşme ve Diplomasi*, Ankara: İmge Yayınları
- Kızıltan, Yılmaz. (2006). I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 251-272.
- Miller, D.A. (1966). The Logothete of the Drome in the Middle Byzantine Period, *Byzantion*, XXXVI (2), pp. 438-470.
- Ortaylı, İlber. (2002). Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi. *Türkler*, Cilt 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Pakalın, M. Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, C.II. İstanbul: MEB Yayınları

Philliou, M. Christine. (2011). *Biography of an Empire: Governing Ottomans in an Age of Revolution*, California: University of California Press

Reyhan, Cenk. (2006). Osmanlı'da Millet Nizamnameleri: Avrupa İle Uyum Sürecinde Rum-Ermeni-Yahudi Cemaat Düzenlemeleri, *Belgeler-TTK Yayınları*, XXVII (31), s. 33-90.

Reyhan, Cenk. (2015). 1864-1871 Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında Birörnek Yönetim Modeli'nin Kuruluş Sorunu, 1864 Vilayet Nizamnamesi, (Ed. E. Tural, S.Çapar). *TODAİE-TİAV*, Ankara, s. 51-68.

Şemseddin Sami. (1996), *Kamus-i Türki*, 7.bs., İstanbul: Çağrı Yayınları

The Oxford Dictionary of Byzantium. (1991). (Ed. A. P. Kazhdan, A-M. Talbot, vd.). Book III., New York: Oxford University Press

Uçman, Abdullah. (1995). Encümen-i Daniş, *İslam Ansiklopedisi*, c.11., İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, VI. Cilt, 7.bs., XIII. Dizi - Sa. 16, Ankara: TTK Yayınları

Vasiliev, A. Aleksandrovich. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (Çev. A. M. Mansel). (Birinci Cilt). Ankara: Maarif Matbaası Yayınları

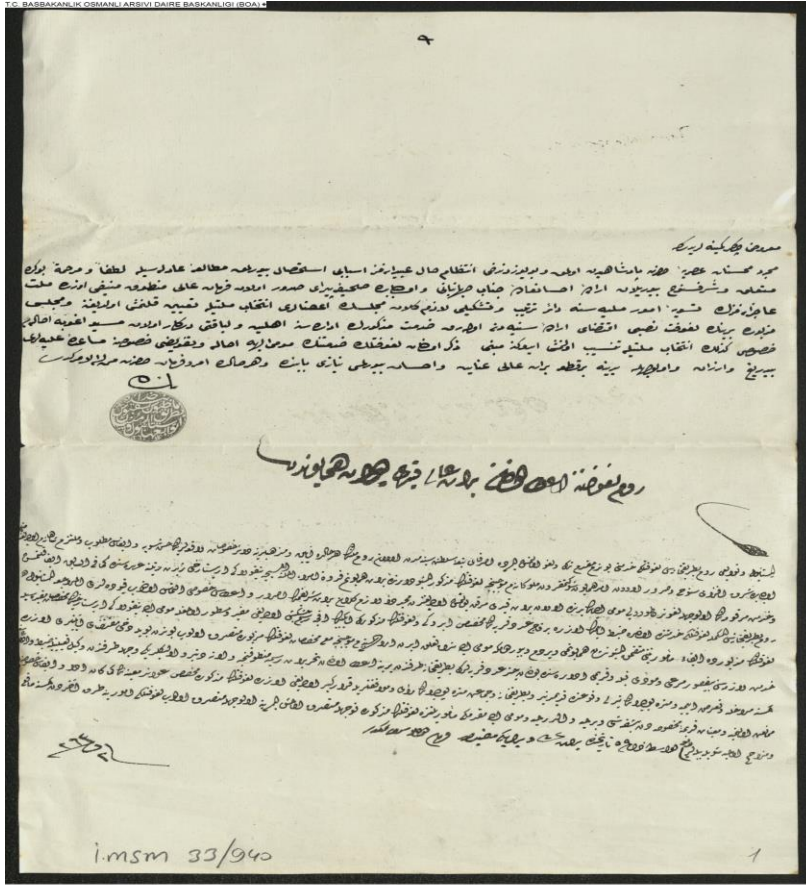
İnternet

https://www.archives.saltresearch.org/R/-?func=dbin-jumpfull&object_id=3777907&silolibrary=GEN01 (Erişim Tarihi: 05.08.2018)

https://funkystock.photoshelter.com/image/I0000f_Jpb_Z7Tb4 (Erişim Tarihi: 05.08.2018)

Ekler

Ek:1 Rum Patrikliği Logofetliğinin İhyasına Dair BOA Belgesi

(BOA.İ.MSM.33/940, 16 Haziran 1847 (1263.B.2).

Rum Patrikliği Logofetliğinin İhyasına Dair Bir BOA Belgesi ve Transkripti:

Maruz-ı Çakerkeminelerdir ki,

“Mücedded-i muhassanat-ı asriyye Hazret-i Padişahi'den olmak ve bu yüzden dahi intizam olmak hal-i abidanemiz esbabı istihsal buyrulmak mütalaa-i adliyesiyle lütfen ve merhameten bu kerre müteallık ve şeref-sünü' buyrulan irade-i asafanede cenab-ı cihanbani ve ol-babda sahife-i peyda-i südur olan ferman-ı ali mantuk-ı münifi üzere millet-i acizanemizin tesviye-i umur-ı milliyesine dair tertib ve teşkili lazım gelan meclisin azaları intihab milletiyle ayin kılınmış olduğuna ve meclis-i mezburda birinin logofet nasbı iktiza-i irade-i seniyyeden olarak hizmet-i mezkurun idaresine ehliyet ve liyakati derkâr olan Masid? Agob'a ihalesi kezalik intihab-ı milletiyle tensip olunmuş idüğüne mebni zıkr olunan logofetlik hizmetinin mümaileyhe ihalesi ve tefvizi hususuna müsaade-i aileleri erzan ve ol vecihle yedine bir kut'a berat-ı alî inayet ve ihsan buyrulması niyazı beyanında ve herhalde emri ferman hazret-i menlehü'l-emrindir”, meselesine bir kıta berat verilmesi niyazı hususunda.

İstanbul ve Tevabi Piskoposu - Patrik Matyos

“Rum Logofetine İta olunan Babı-Ali Kaydı. Divan-ı Hümayundan”

İstanbul ve tevabi Rum Patrikhanesi logofetliği hizmeti bundan mukaddem terk ve lağvedilmiş ise de emri ferman teba-i saltanat-ı seniyyeden olan Rum milletinin her halde ayin ve mezhebine dair hususat ve vukularının hüsn-i tesviye ve ifası matlup ve mültazem-i şahanam olduğundan ol-babda

şeref-efza sünü' ve sùdur olan emr-i hümayun-ı şevket makrun-ı mülukanem mucibince logofetlik-i mezbur iş bu darende-i berat-ı hümayun kıdvetü'l-umerai'l- milleti'l- Mesihyye Nikolaki Aristarhi...uhdesinde kema-fi's-sabık ifa kılınması ve hizmet-i merkumenin ol-vecihle lağvından dolayı mümaileyhin yedinde olan berat kaydı sirkat bulunmuş olduğundan müceddidan lazım gelan beratın ısdar ve itası hususu iltimas olunup kuyudeleri el-müracaa İstanbul Rum Patrikhanesi İskemle Logofetliği hizmetinde olanlara zabt eylemek üzere birkaç adet karyeden mahsus idüğü ve logofetlik-i mezkurun iki bin akçe resm-i peşkeşi olduğu mukayyed ve mestur olmağla mümaileyh Nikolaki Aristarhi'nin mahsusat-ı mukayyedesıyla logofetlik-i mezburede ibkaen memuriyetini mutazammun iş bu nişan-ı hümayunu virdüm ve buyurdum ki; mümaileyhin şeref-taalluk eden irade-i sünü' mucibince ma-muhassetat logofetlik-i mezbura mutasarrıf olup bundan böyle dahi mukteza eyleyenleri üzere hizmet-i lazimesini ...ve meri müeddi-i kible-i kadimi idaresinde bulunan karyelerin patrikhane tarafından yedine ita olunan tahrirati resmîye mantukunca öteden beru olageldiği vecihle tarafından vekil tayiniyle zabt-ı idaresine kimesne taarruz ve müdahale etmeye ve metropolidin tebdili vukuunda kadimden beru patrikhane ve cemaat metropolidinin rey'i ve muvafakatleriyle karargir olacağı üzere logofetlik-i mezkura mahsus avaid-i muayyinenin kema-kâne eda ve ibkası hususuna mümanaat olunmaya ve muinat-ı kadime-i hususa başkası verilmeye ve elverir ise mümaileyh mukaddemki memuriyetlerinde logofetlik-i mezkurede tevcihle mutasarrıf olmuş ise yine ol-vecihle mutasarrıf olup mutasarrıflık umuruna taraf-ı aherden kimesne mani ve müteveccih olmaya, şöyle bileler."

Ek:2

Chora Kilisesi'nde bulunan ve Bizans Devleti tarihinin meşhur "büyük logofeti" *Theodore Metochites*'in (1321-1328) yargılanma sahnesini tasvir eden bir mozaik. (Sol tarafta yar alan Metochites, *kabbadion* olarak tanımlanan, uzun kollu, kuşaklı, kol ve etekleri ile yaka kenarları altın işlemeli, yeşil bir kaftan içerisinde.)

https://funkystock.photoshelter.com/image/I0000f_Jpb_Z7Tb4 (Erişim Tarihi: 05.08.2018)

Ek:3

Osmanlı Devleti döneminde, XIX. yüzyılda Rum Patrikhanesi logofetlerinin giydikleri (muhtemelen *İstavraki Aristarchi*'ye ait olduğunu düşündüğümüz) üniforma. (İstavraki Aristarchi, logofetlik görevinin yanı sıra Şura-i Devlet ve Heyet-i Ayan azalığı yapmıştır.)

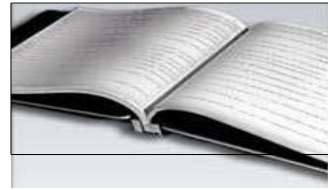

AKADEMİKBAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 72 Mart - Nisan 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN: 1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk
Dünyası Kırgız - Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat
- KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

https://www.archives.saltresearch.org/R/-?func=dbin-jumpfull&object_id=3777907&silolibrary=GEN01
(Erişim Tarihi: 15.07.2018)